

Bachelorproef

Waarom mag Laurens geen prinsesje zijn?

Voorwoord

'Hoe komt het dat jongeren bang zijn om te tonen wie ze echt zijn?' was een vraag die in mij opkwam gedurende de afgelopen stageperiodes. Ik had echter niet gedacht dat die vraag zou leiden tot het schrijven van mijn bachelorproef.

Door het schrijven van deze bachelorproef heb ik veel bijgeleerd over het onderwerp, maar ook over mezelf en over hoe ik wil zijn als leerkracht. Niet alle fasen verliepen even vlot, maar dankzij de hulp van een aantal personen kan ik met trots zeggen dat ik mijn bachelorproef tot een goed einde heb gebracht. Ik maak graag gebruik van de gelegenheid om enkele mensen te bedanken.

Allereerst wil ik mijn promotor, mevrouw Heitzmann, bedanken. Zij maakte steeds tijd vrij om samen met mij het onderzoek te overlopen, mijn talrijke vragen te beantwoorden en veel feedback te geven. Zij heeft me gestimuleerd om kritisch te kijken naar alles wat ik deed. Hierbij dus een welgemeende dankuwel voor uw inzet en toewijding voor dit onderzoek.

Ten tweede bedank ik graag mijn externe partner, Ellen De Meyer, die steeds bereid was om mij verder op weg te helpen wanneer het even stroef verliep. Ook heeft zij mij de opportuniteit geboden om mijn lessen uit te testen in haar klas. Bedankt voor het zelfvertrouwen dat u mij steeds gaf.

Tenslotte verdienen ook mijn familie en vrienden een oprecht woord van dank. Ze stonden altijd voor me klaar om een luisterend oor te bieden. Bedankt voor jullie onvoorwaardelijke steun.

Julie Feron

Inhoudsopgave

Contents

Voorwoord.....	3
Inhoudsopgave.....	4
Inleiding.....	6
1 Oriënteren en richten.....	7
1.1 Praktijkprobleem: genderstereotypen in het onderwijs.....	7
1.2 Onderzoeksdoel.....	10
1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen.....	10
2 Plannen.....	11
3 Verzamelen en analyseren.....	12
3.1 Wat is gender en genderconformiteit?.....	12
3.1.1 Deelconclusie.....	14
3.2 Welke genderstereotypen/benaderingen treffen we aan in het onderwijs?.....	14
3.2.1 Deelconclusie.....	17
3.3 Wat zijn de gevolgen van deze genderstereotypen?.....	17
3.3.1 Impact op schoolse prestatie.....	17
3.3.2 Impact op studie- en beroepskeuze.....	18
3.3.3 Impact op het welbevinden.....	19
3.3.4 Deelconclusie.....	21
3.4 Welke insteken moet een genderneutraal lespakket bevatten?.....	21
3.4.1 Verdiep je in het thema.....	21
3.4.2 Zorg voor een veilig klasklimaat.....	21
3.4.3 Exploreer in de diepte en reflecteer.....	22
3.4.4 Wees alert voor genderstereotypen in alle lessen.....	23
3.4.5 Deelconclusie.....	24
4 Ontwerpen.....	25
4.1 Omschrijving van het ontwerp.....	25
4.2 Ontwerpeisen.....	26
4.3 Try-out.....	26

.....	27
.....	27
5 Conclusie/discussie.....	28
6 Reflectie.....	30
7 Bibliografie.....	32

Inleiding

Het onderwerp 'gender' heeft me altijd enorm aangesproken. Mijn interesse voor het onderwerp werd groter toen ik er van dichtbij mee geconfronteerd werd.

Toen ik in april 2021 stage liep in het 6^e leerjaar, namen twee meisjes uit mijn klas mij in vertrouwen. Ze vertelde mij dat ze een koppeltje waren, maar dat ik de eerste was waaraan ze het vertelde. Ik mocht niets zeggen tegen de klasleerkracht want ze waren bang om niet geaccepteerd te worden. Vanaf dat moment wist ik dat er iets niet juist zat. Het onderwerp leeft bij deze doelgroep, maar ze zijn duidelijk bang om erover te praten. Het verhaal van de twee meisjes bleef hangen bij mij en ik probeerde oplettender te zijn voor dergelijke problemen.

Ik vroeg mij af wat ervoor zorgde dat jongeren zo bang zijn om te zijn wie ze echt zijn. Deze vraag heeft dan ook geleid tot het schrijven van mijn bachelorproef.

Uiteindelijk heb ik het toch verteld aan mijn toenmalige mentor en huidige externe partner, Ellen De Meyer. Ze schrok ervan en zat met dezelfde vraag als ik. We hebben het verhaal aan enkele andere leerkrachten verteld en toen werd duidelijk dat zij ook ooit al eens een soortgelijk probleem ervaren hadden en dat ze niet zo goed wisten hoe daarop te reageren. Aangezien ik dus niet de enige leerkracht (in opleiding) ben die tegen dat probleem aanliep, ga ik hier een onderzoek rond uitvoeren.

Daarbovenop is het een zeer actueel thema en is het de afgelopen maanden veel in de media verschenen. Kinderen komen via verschillende platformen in aanraking met het thema waardoor het leeft bij alle doelgroepen, ook bij kinderen van het 6^e leerjaar.

Na overleg met meerdere leerkrachten, werd duidelijk dat er nood was aan een lessenspakket rond gender. Sommige leerkrachten gaven aan dat ze zich onzeker voelen om dit onderwerp in de klas aan te brengen.

Omwille van die onzekerheid zou basisschool Oeterveld in Neeroeteren graag een aantal activiteiten met duidelijke handleiding en richtlijnen willen hebben.

1 Oriënteren en richten

1.1 Praktijkprobleem: genderstereotypen in het onderwijs

Steeds meer zien we in de media dat zowel bekende als onbekende mensen hun echte genderidentiteit laten zien. Zo is in februari 2022 bekend gemaakt dat de Lisa-acteur, Naomi Janssens, non-binair is en van naam is veranderd. De acteur, ook bekend van de jeugdserie *Campus 12*, heet voortaan Jean Janssens. (Desmytere, 2022)

Je wordt geboren met een bepaald geslacht. Gender krijg je mee van de samenleving waarin je geboren wordt.

Gender verwijst eigenlijk naar de ideeën, de normen die we in de samenleving hebben over mannelijkheid en vrouwelijkheid. Het gaat over hoe mensen denken dat mannen en vrouwen zich moeten gedragen. (Rosa VZW)

Bijvoorbeeld: kinderen die als jongen worden geboren, dienen broeken te dragen en geen rokken of jurken en er wordt verwacht dat zij op meisjes verliefd worden. Er zijn ook verwachtingen over studies, sporten of hobby's die bestempeld worden als 'mannelijk' of 'vrouwelijk'. (Iedereen is anders) Er zit echter nog veel meer tussen 'mannelijk' en 'vrouwelijk'. Iedereen die zich niet altijd exclusief 100% mannelijk of vrouwelijk voelt, kan als non-binair worden beschouwd.

Onze maatschappij zit vol met genderstereotypen. Doorgaans staan stereotiepe kenmerken in oppositie met de karakteristieken van het andere gender.

Vanaf een jonge leeftijd leren kinderen welke rollen, houdingen en gedragingen cultureel geschikt zijn voor hun geslacht. De gevolgen voor hun schoolcarrière en hun loopbaankeuzes zijn gemakkelijk te raden. Meisjes zien we voornamelijk nog steeds terug in de richting verzorging of schoonheidszorg en in de richting autotechniek of elektromechanica zien we aanzienlijk meer jongens. (Thienen, 2013)

Hoe worden die genderstereotypen ontwikkeld en in stand gehouden? Hier spelen socialisatieprocessen een belangrijke rol. Denk maar aan speelgoedwinkels. Er staat nergens aangegeven welk speelgoed voor meisjes of jongens is, maar die verdeling wordt wel automatisch in ons hoofd gemaakt door de manier waarop het speelgoed gepresenteerd wordt in de winkels. Poppen, poetsmateriaal en make-up is voor meisjes en lego, voetballen en zwaarden zijn voor jongens. En dan is er nog de vraag tussen welk speelgoed een non-binair kind kan kiezen? Het kind wordt gedwongen om een keuze te maken tussen 'meisjesspeelgoed' en 'jongensspeelgoed' terwijl non-binaire personen juist weigeren om een keuze te maken tussen M/V. (VRT, 2017) (Finoulst, 2022)

Ook ouders spelen een belangrijke rol in het bewust of onbewust overdragen van genderstereotypen. Als kinderen alleen maar een traditionele rolverdeling gezien hebben thuis, ook wat betreft gendertypische klusjes die zij toegewezen kregen, gaan ze dit later ook overnemen.

Op het niveau van secundaire socialisatie zitten ook de buitenschoolse activiteiten. Jongens en meisjes leren verschillende vaardigheden doordat ze andere spelletjes spelen. Jongens spelen bijvoorbeeld spelletjes waar agressie kan ontstaan.

Meisjes spelen dan weer vooral spelletjes waarbij samenwerken belangrijk is. Ook op dit niveau zien we de vraag van non-binaire personen voor erkenning voor een identiteit tussen beide geslachten niet terug. (Blank, Holla, Glijn, & Jong, 2020)

Naast het gezin en de buitenschoolse activiteiten, is de school ongetwijfeld een van de belangrijkste socialisatiemiddelen in onze samenleving. Zowel impliciet als expliciet maken kinderen en jongeren deel uit van het gendersysteem op school en leren ze zich te conformeren. (Thienen, 2013)

De leerkracht speelt een grote rol hierin. Uit onderzoek is gebleken dat leerkrachten verschillende verwachtingen hebben van jongens en meisjes en dat jongens meer aandacht krijgen. Jongens en meisjes worden onbewust in een bepaalde richting geduwd. Dit komt omdat jongens en meisjes anders aangemoedigd worden om genderstereotiepe vaardigheden te ontdekken. Meisjes worden vaak meer in de richting van de creatieve en sociale vaardigheden geduwd en jongens meer in de richting van de wiskundige vaardigheden. Als de uitspraak leeft in een school dat meisjes 'slecht' zijn in wiskunde, heeft dit een negatieve invloed want meisjes zullen dan inderdaad slechtere punten halen bij een wiskundetoets. Vrouwelijke leerkrachten zijn ook vaak onzekerder over hun wiskundevaardigheden. Deze onzekerheid nemen de meisjes onbewust ook op. Onderzoek toont ook aan dat als we die stereotiepe uitspraken zouden wegnemen, meisjes betere resultaten halen in die vakken.

Bij de studiekeuzebegeleiding zullen leerkrachten kinderen ook genderstereotiep benaderen. De kans is groot dat ze dan ook daadwerkelijk voor die stereotiepe richtingen gaan kiezen.

Ze gaan dan talenten ontwikkelen en goed worden in een genderstereotiepe vaardigheid. Een typerend voorbeeld is het onderwijs zelf. We zien in het onderwijs meer vrouwelijke leerkrachten dan mannelijke leerkrachten. Kinderen krijgen hierdoor het idee dat het lerarenberoep vooral voor vrouwen is. Deze onevenredige verdeling van mannen en vrouwen over beroepen heeft een belangrijke invloed op de keuze van kinderen om voor een bepaalde studie te kiezen. Als we kinderen onbewust leren dat bepaalde beroepen alleen maar geschikt zijn voor jongens of meisjes, dan sluiten we voor jongens en meisjes heel veel beroepen uit en dat maakt dat ze veel minder ontwikkelingskansen hebben. Hierdoor gaat er veel talent verloren. (Blank, Holla, Glijn, & Jong, 2020) (VRT, 2017)

Het probleem zit dus ook in ons onderwijs verweven. In vrijwel elke handleiding en methode zijn genderstereotypen te vinden. Vaak is de inhoud afgestemd op ofwel een jongen ofwel een meisje. In de methode 'Mundo' bijvoorbeeld zien we die genderstereotypering duidelijk terug. Het lijkt alsof mannen uit meer beroepen kunnen kiezen dan vrouwen en technische beroepen worden meestal vertegenwoordigd door een man.

Afbeeldingen of situaties van mensen waarvan zichtbaar is dat zij LHBT'er (lesbienne, homo, biseksueel of transgender) of non-binair zijn, zijn zelfs volledig afwezig.

Ook thema's over gender zijn niet expliciet te vinden in de handleidingen en methodes die gehanteerd worden in het lager onderwijs.

Ik kan dus concluderen dat als leerkrachten niet afwijken van de methodes, het onderwerp onbespreekbaar blijft in de klas.

Figure 1: afbeeldingen uit de methode Mundo

Kinderen nemen deze genderstereotypen waarmee ze, vooral in het onderwijs, in contact komen onbewust op. Kinderen die merken dat hetgeen zij willen zijn of doen niet overeenkomt met hetgeen van hen verwacht wordt, worstelen dan ook met hun identiteit, zeker als zij nergens met hun gevoelens terecht kunnen. In scholen, zoals eerder vermeld, wordt er immers weinig tot niet over het thema gesproken.

Uit een onderzoek van het Procrustesproject, waarin onderzocht werd of de druk tot genderconformiteit een invloed heeft op de identiteitsontwikkeling van kinderen, blijkt dat kinderen die een grote druk tot genderconformiteit ervaren, het zoeken naar antwoorden op levensvragen meer uit de weg gaan en vragen hierover sterker negeren dan kinderen die die druk minder of niet ervaren. Wie afwijkt van 'de norm', wordt buitengesloten, geplaagd of gepest. Als kinderen het gevoel krijgen dat ze atypisch zijn en dus afwijken van 'de norm', gaan ze meer piekeren en zich slechter voelen. Ze ervaren problemen om te ontdekken wie ze zijn. Ze kunnen namelijk niet zijn wie ze willen zijn. Het gevolg is dat hun zelfvertrouwen omlaag gaat en ze zich dus niet meer goed gaan voelen. Dit zal ook negatieve gevolgen hebben op de schoolprestaties. Het kind komt eigenlijk in een neerwaartse spiraal terecht.

Voor kinderen is het belangrijk om geaccepteerd te worden door de peer-group, daarom zullen ze vaak het zogenaamd 'gewenste gedrag' vertonen. Het is dus heel belangrijk dat we normdoorbreekende voorbeelden aanbieden op scholen om aan de kinderen duidelijk te maken dat ze eigenlijk veel meer vrijheid hebben dan ze zelf denken. (Blank, Holla, Glijn, & Jong, 2020) (VRT, 2017) (Groof, Vantieghem, Houtte, & Laevers, 2015)

Mijn externe partner, een klasleerkracht van het 6^e leerjaar, vertelde dat zij en andere leerkrachten niet goed weten hoe dit thema in de klas bespreekbaar gemaakt kan worden. Zij gaven zelf aan dat dit komt doordat er geen materiaal te vinden is in handleidingen of methodes. Ook het internet helpt ons niet echt vooruit. Daarom is het belangrijk om materialen te ontwikkelen en een veilige context te creëren in scholen zodat er in de klas gepraat kan worden over dit thema. Uiteraard is het vermijden van genderstereotypen in elke les van belang, maar uitgewerkte lessen waarin het thema echt bespreekbaar gemaakt wordt, kunnen ervoor zorgen dat de druk tot genderconformiteit verlaagd zal worden.

Deze bewustwording is nodig zodat kinderen/jongeren de kans krijgen om hun talenten te ontwikkelen, te doen wat ze graag doen en te zijn wie ze willen zijn.

1.2 Onderzoeksdoel

Het onderzoeksdoel is om jongeren bewust te maken van genderstereotypen en deze ook voor een stuk te doorbreken. Door een aantal lessen aan leerlingen van het 6e leerjaar te geven, hoop ik dat zij beseffen dat de maatschappij hen in hokjes plaatst, maar dat ze niet per se in die hokjes hoeven te blijven zitten. Het ultieme doel is dus het welbevinden van de leerlingen verhogen.

1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen

Hoe kunnen leerkrachten leerlingen van het zesde leerjaar bewust maken van de genderstereotypen die leven in onze Westerse maatschappij zodat de druk tot genderconformiteit verlaagd wordt?

Deelvragen:

1. Wat is gender en genderconformiteit?
2. Welke genderstereotypen/benaderingen treffen we aan in het onderwijs?
3. Wat zijn de gevolgen van deze genderstereotypen?
4. Aan welke voorwaarden moet een genderneutraal lespakket voldoen?

2 Plannen

Om de onderzoeksvraag passend te kunnen beantwoorden, werd er eerst een literatuurstudie gedaan aan de hand van verschillende bronnen. We vermelden in het bijzonder het Procrustesproject dat in 2015 werd uitgevoerd door verschillende Vlaamse Universiteiten aangezien ik hier vaak naar verwijs. Er werd onderzocht wat de oorzaken en mogelijke strategieën zijn om de genderkloof in het secundair onderwijs te verkleinen om zo het onderpresteren van leerlingen te voorkomen. In het boek 'Gender op school, meer dan een jongens-meisjeskwestie', ook uitgegeven in 2015, vind je, naast getuigenissen en tips, een overzicht van de ontwikkelde kennis binnen het Procrustesonderzoek. Uiteraard betreft dit een andere doelgroep, maar bepaalde aspecten zijn in een aanpasbare vorm toepasbaar in het lager onderwijs.

Omdat het thema zo actueel is, verschenen de laatste tijd enkele documentaires. Ik heb de tweedelige documentaire 'Sarah in genderland' bekeken. Sarah Vandeursen onderzoekt hoe jonge mensen omgaan met hun gender. Ze duikt als het ware in de wereld van de genderidentiteit. Ook heb ik de documentaire 'Lieve jongens & stoere meisjes' bekeken. Pano-reporter Tim Verheyden laat in de documentaire enkele genderstereotypen in onze maatschappij zien en trekt naar Zweden, waar alles erop gericht is de kinderen zo genderbewust mogelijk op te voeden. Daarnaast heb ik een vorming van Maxime Jouhannet genaamd 'gender- en seksuele diversiteit in de klas' gevolgd. In één van de laatste fasen kreeg het ontwerp vorm en werd het nog bijgestuurd door de externe partner.

Onderzoeksvraag: Hoe kunnen leerkrachten leerlingen van het zesde leerjaar bewust maken van de genderstereotypen die leven in onze westerse maatschappij zodat de druk tot genderconformiteit verlaagd wordt?

onderzoekscyclus	onderzoeksactiviteiten	wanneer
oriënteren en richten		
verkennende literatuurstudie	Bronnen verzamelen en probleem afbakenen.	november en december
praktijkprobleem omschrijven	Bronnenonderzoek en gesprek externe partner.	december
onderzoeksdoel, onderzoeksvraag en deelvragen opstellen	Input vanuit probleemanalyse.	december
verzamelen en analyseren		
deelvraag 1 beantwoorden	- Bronnenonderzoek, aangevuld met input documentaires en vorming.	januari / april
deelvraag 2 beantwoorden	- Bronnenonderzoek en screening methodes.	januari / februari
deelvraag 3 beantwoorden	- Bronnenonderzoek - Cijfergegevens opnemen	februari / maart
deelvraag 4 beantwoorden	- Bronnenonderzoek	maart / april

	aangevuld met input vorming. - Screening leermiddelen.	
ontwerpen		
ontwerpeisen opstellen / ontwerp ontwikkelen	- Input vanuit literatuurstudie selecteren en afstemmen met externe partner.	april
try – out ontwerp	les 1 en les 2	mei (17/05 en 20/05)
Concluderen/discussie/reflecteren		
Conclusie, discussie en reflectie schrijven		juni

3 Verzamelen en analyseren

3.1 Wat is gender en genderconformiteit?

Als je rondom je kijkt, lijkt iedereen in de wereld een man of een vrouw. We bemerken een natuurlijk onderscheid of sekse. Wat betekent dat nu juist, man zijn of vrouw zijn? Naast de sekse spelen ook sociale en culturele kenmerken mee in het onderscheid dat we waarnemen. Dan hebben we het over gender. Vaak worden de begrippen *biologisch geslacht*, *gender* en *seksuele voorkeur* door elkaar gebruikt.

Bij het **biologisch geslacht** gaat het om de lichamelijke kenmerken waarmee iemand geboren wordt. Het is de classificatie van een persoon als man of vrouw bij de geboorte, gebaseerd op het geslachtsdeel. Meestal word je geboren als man of vrouw. Alles wat niet 100 procent mannelijk of vrouwelijk is, noemen we intersekse. Dat betekent dat het lichaam zowel mannelijke als vrouwelijke kenmerken vertoont. (VRT, 2022) (Jouhannet, 2022)

Gender verwijst naar de ideeën, normen en verwachtingen die wij in de samenleving hebben over ‘mannelijkheid’ en ‘vrouwelijkheid’. (Rosa VZW)

Genderidentiteit heeft te maken met hoe je je voelt. Je kan je man of vrouw voelen, maar daar ligt nog heel veel tussenin. Het kan zijn dat je je meer man of meer vrouw voelt of dat je je zowel man als vrouw voelt of juist geen van beide. Iemand die zich niet uitsluitend kan identificeren als man of vrouw, wordt non-binair genoemd. Zij wensen meestal graag aangesproken te worden met de voornaamwoorden: die, hen en hun. Non-binair is een paraplueterm. Hieronder vind je nog verschillende manieren van genderbeleving. Denk maar aan demigender of polygender. Demigender betekent dat je je voor een groot stuk man of vrouw voelt, maar niet genoeg om je daadwerkelijk dan ook te identificeren als man of vrouw. Als je polygender bent, ben je juist iemand met veel genderidentiteiten, bijvoorbeeld mannelijk en vrouwelijk. De term genderfluïde wordt gebruikt als je genderidentiteit wel eens verandert. De ene dag voel je je meer vrouwelijk, de andere dag meer mannelijk.

Als je biologisch geslacht en je genderidentiteit overeenkomen, dan ben je een cisgender of cisseksueel. Als dat niet het geval is, dan ben je een transgender of transseksueel. (VRT, 2022) (Jouhannet, 2022)

In dit verband spreken we ook van genderexpressie. Dat is de presentatie van een persoon, als fysieke verschijning, in onder meer kledingkeuze en gedragingen.

Tot slot is er de seksuele geaardheid. Het heeft te maken met de aantrekkingskracht van een persoon tot anderen op basis van het geslacht. Meestal denken we hierbij aan: heteroseksualiteit, biseksualiteit en homoseksualiteit. Als je valt op personen van het tegenovergestelde geslacht, ben je heteroseksueel. Als je valt op personen van hetzelfde geslacht, ben je homoseksueel. Je kan ook op beide geslachten vallen wat dan biseksualiteit genoemd wordt.

Panoseksueel en aoseksueel zijn begrippen die er een beetje buiten vallen. Als je panoseksueel bent, val je puur op het innerlijke van een persoon. Als je aoseksueel bent, is er een gebrek aan seksuele aantrekkingskracht tot een ander. Je seksuele geaardheid kan doorheen de jaren veranderen. (Consuegra, Declercq, & Halimi, 2017) (Lumi, 2022)

Genderconformiteit en identiteitsontwikkeling

In onze samenleving is er veel druk om zich genderconsistent te gedragen, wat bekend staat als 'genderconformiteitsdruk'. Genderconformiteit is de mate waarin mannen zich conformeren aan stereotiepe mannelijke gedragingen en interesses, en de mate waarin vrouwen zich conformeren aan stereotiepe vrouwelijke gedragingen en interesses. Als je afwijkt van de verwachte rolpatronen, wordt dat omschreven als gender-non-conform. (Transgender infopunt)

We worden van overal gebombardeerd met beelden van hoe mannen en vrouwen zich zouden moeten gedragen. In advertenties zien we dat vrouwen vooral om hun uiterlijk en hun gezin geven. Aan de andere kant houden echte mannen dan weer van spannende avonturen en snelle auto's. Kinderen krijgen deze beelden ook al van op jonge leeftijd mee door speelgoed en kleding zoals poppen en roze voor meisjes en auto's en blauw voor jongens.

Jongeren die zich gedragen op een manier die niet bij hun geslacht past, krijgen vaak te maken met kwetsende opmerkingen.

Een terechte vraag die we onszelf kunnen stellen, is hoe druk tot genderconformiteit de identiteitsontwikkeling van jongeren beïnvloedt. (Thienen, 2013)

Identiteitsontwikkeling wordt als een geleidelijk proces gezien bij ieder mens.

Iedereen zal een persoonlijke en sociale identiteit ontwikkelen, met als doel de zelfwaardering te verhogen. (Groof, Vantieghem, Houtte, & Laevers, 2015) Het is zeer waarschijnlijk dat genderstereotypen en de druk om zich aan gender te houden, een belemmerende werking hebben op de ontwikkeling van jeugdidentiteiten.

Studies die deel uitmaken van het Procrustesproject hebben aangetoond dat de druk tot genderconformiteit een aanzienlijke impact heeft op de ontwikkeling van een identiteitsstijl, zowel bij jongens als bij meisjes.

Dit betekent dat jonge mensen die een hoge druk ervaren tot genderconformiteit, meer geneigd zijn om het zoeken naar antwoorden op levensvragen te vermijden en gerelateerde vragen te negeren dan jongeren die minder druk ervaren. (Maele, Michalek, Engels, Laevers, Lombaert, & Houtte, 2015)

3.1.1 Deelconclusie

Sommige kinderen en jongeren worstelen met hun genderidentiteit. Zij voelen dat ze niet in het hokje thuishoren waarin ze door de maatschappij geplaatst worden. Het kan zijn dat zij zichzelf als biseksueel, homoseksueel, transseksueel, non-binair, etc. beschouwen. Jongeren die zich niet conformeren aan de genderstereotypen worden als 'abnormaal' beschouwd. Hierdoor worden ze buitengesloten en krijgen ze kwetsende opmerkingen wat een negatieve invloed heeft op hun zelfbeeld en zelfvertrouwen. De druk tot genderconformiteit ligt hoog en jongeren gaan zich anders voordoen dan ze eigenlijk zijn.

3.2 Welke genderstereotypen/benaderingen treffen we aan in het onderwijs?

De lerarenkamer tijdens een pauze wordt maar al te vaak lachend vergeleken met een kippenhok: vrouwelijk getater in overvloed. Kijken we naar de teams rondom ons, dan zien we overwegend vrouwelijke collega's. Het is allang geen nieuwtje meer dat het lerarenberoep als vrouwelijk bestempeld wordt. Je kan bijna zeggen dat het zeldzaam is als je een mannelijke leerkracht ziet. We stellen onszelf de vraag hoe het komt dat jongeren blijven kiezen voor genderstereotiepe richtingen. We zoeken het probleem ook in ons onderwijs. (Consuegra, Declercq, & Halimi, 2017)

In 2013 schreef Thienen dat in de voorleesboeken voor het kleuteronderwijs mama's vaak in de keuken staan terwijl papa's klussen. Door bijvoorbeeld zorgarbeid te associëren met vrouwen, krijgen meisjes en jongens een bevestiging van een traditionele verdeling van huishoudelijke taken tussen vrouwen en mannen. Intussen merken we een groeiend aanbod van genderneutrale voorleesboekjes. Twee voorbeelden zijn: 'Honden doen niet aan ballet' van Anna Kemp en 'Duifje' van Seppe Van den Berghe. (Thienen, 2013)

Een hoogleraar fysica aan de universiteit van Cambridge, Dame Athene Donald, stelt in 2015 dat er ook bewuster omgegaan moet worden met speelgoed in kleuterscholen. Als meisjes alleen maar spelen met typisch meisjesspeelgoed, zal dat ervoor zorgen dat die meisjes niet zo snel wetenschappelijke richtingen zullen kiezen. (2015)

Leerkrachten zijn zich er duidelijk niet altijd van bewust dat ze leerlingen anders benaderen en andere verwachtingen hebben op basis van hun geslacht. Zij houden deze genderstereotypen dus voor een stuk onbewust in stand.

Er wordt wel eens gezegd dat jongens gewoon beter zijn in rekenen dan meisjes. Maar het onderzoek van Bert De Smedt in 2018 toont aan dat meisjes op jonge leeftijd even goed zijn in rekenen als jongens. Voor het onderzoek moesten enkele kleuters rekenproeven oplossen. Hieruit is gebleken dat jongens en meisjes op die leeftijd op hetzelfde niveau zitten en dat dus geen van beide geslachten uitblinkt. Toch scoren meisjes lager op wiskundetoetsen in de lagere school dan jongens en ondervinden meisjes meer moeite met abstracte vragen dan jongens. (Cools, 2018)

Dankzij een onderzoek van professor Demoor, kennen we hier ook de oorzaken van. Het valt enerzijds te verklaren doordat ouders en leerkrachten onbewust lagere verwachtingen stellen voor meisjes dan voor jongens en anderzijds doordat leerkrachten onbewust meer creatieve en inzichtelijke vragen stellen aan jongens en dat er van meisjes vooral verwacht wordt dat ze de leerstof kunnen reproduceren. (Vancaeneghem, 2015)

Ook in de sportles kom je genderstereotypen tegen. Uit de praktijk blijkt dat in de lessen lichamelijke opvoeding meisjes worden ontzien van de 'hardere' ploegsporten en jongens krijgen minder of geen kans om dansles te volgen. (Thienen, 2013)

Niet alleen leerkrachten hebben een grote invloed, maar tot voor kort bulkten ook de handboeken uit van de typische arbeidsverdeling tussen vrouwen en mannen. Dat wordt aangetoond in een onderzoek van Julie Van Den Bossche in 2014. Zij concludeerde dat er in schoolboeken vaak stereotiepe beelden aanwezig zijn. Een gezin wordt stereotiep afgebeeld en beschreven: een mama, een papa en meestal twee kinderen. Voor sommige kinderen, die zich niet in deze voorbeelden herkennen, kan dit confronterend zijn. Niet vaak zien we een gezin met gescheiden ouders of met twee papa's. Maar ook bij afbeeldingen of beschrijvingen van beroepen is de werkelijkheid ver te zoeken. Een mannelijke bakker, een mannelijke bouwvakker en een vrouwelijke leerkracht zijn enkele stereotiepe voorbeelden die we terugzien. In die periode bevatte ook meer dan de helft van de schoolboeken in het Franstalige gedeelte van België seksistische stereotypen, zo stelt Isabelle Simonis, minister van Vrouwenrechten en Gelijkheid van Kansen van de Franse Gemeenschap. Clichés zoals 'Mama in de keuken en papa die klust' moesten volgens de minister al op jonge leeftijd aangepakt worden. (2015) (Meesters, 2015)

Dat is des te opmerkelijker omdat de uitgeverijen in 2011 een charter ondertekend hebben waarin zij verklaren om gender- en heteronormen te doorbreken in leermiddelen.

Uit interviews met uitgeverijen in die periode blijkt echter dat de scholen aangaven dat ze niet bereid waren om te ver af te wijken van wat zij als 'de norm' zien. Blijkbaar waren het hier de scholen die op de rem gingen staan qua vernieuwende insteken in zake genderneutraliteit. (Meesters, 2015)

Om de evolutie ten opzichte van 2014, 2015 in kaart te brengen, heb ik 2 methodes gescreend op het al dan niet bevatten van genderstereotypen, namelijk Mundo (2012) en Taalkanjers (2019). De ontwikkelaars van Mundo hebben duidelijk hun best gedaan, want we stellen vast dat er in bepaalde teksten gesproken wordt over 'werkman of werkvrouw', 'de schoonmaker of schoonmaakster', 'de kokkin' en 'de verpleger'. Wat opvalt is dat we in de afbeeldingen die erbij worden getoond wel nog steeds heel stereotiepe beelden aantreffen. We zien op de afbeeldingen een werkman en een schoonmaakster, allemaal zeer stereotiep.

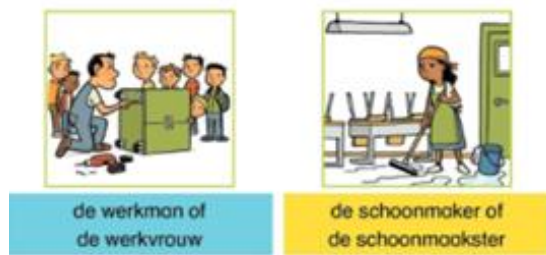

Figure 2: afbeeldingen uit de methode Mundo

Ik stel vast dat het vooral bij thema's die over beroepen gaan, fout loopt. De genderstereotiepe afbeeldingen komen je zo tegemoet. Een klein aantal afbeeldingen proberen wel tegen de genderstereotypen in te gaan, maar dat aantal moet zeker vergroot worden. Zo zien we bijvoorbeeld een mannelijke bouwvakker, de vrouw die boodschappen gaat doen, een vrouwelijke secretaresse en een mannelijke monteur.

Figure 3: afbeeldingen uit de methode Mundo

Ook in de methode 'Taalkanjers' zien we genderstereotiepe afbeeldingen, maar minder dan in de methode 'Mundo'. Zo is bijvoorbeeld de rode draad doorheen een les over werkwoorden een gezin met twee mama's.

Ook afbeeldingen van gezinnen met twee papa's kom ik tegen. Jammer genoeg zie ik wel nog veel genderstereotiepe beelden wat betreft hobby's en beroepen: jongens die voetballen, een brandweerman, een mannelijke dokter, een kok, een directeur en jongens die fietsen. 'Jan houdt van sport: basketbal, voetbal en lopen' en 'Fien wil later juffrouw worden' zijn twee voorbeelden van zinnen die ik tegenkwam tijdens een oefening in het werkboek.

Eigenschappen worden ook genderstereotiep afgebeeld. Om de eigenschappen 'sterk en sportief' te illustreren, wordt een jongen gebruikt en een meisje wordt dan weer gebruikt om de eigenschap 'ordelijk' te illustreren.

Figure 4: afbeeldingen uit de methode Taalkanjers

Wat mij heel erg opvalt is dat er in bijna geen enkele methode een les te vinden is over gender. De handleidingen van seksuele opvoeding vormen hierop een uitzondering, maar zelfs in die boeken is het aanbod beperkt.

Nochtans vinden we wel eindtermen en leerplandoelen terug over diversiteit. Jammer genoeg wordt er naar het thema 'diversiteit' met een te kleine bril gekeken waardoor het onderwerp 'gender' niet terug te vinden is in de uitgaves.

Doordat gender geen expliciet deel uitmaakt van het curriculum, struikelen veel leerkrachten in Vlaanderen over het onderwerp. Het is nochtans belangrijk om les te geven over gender om het referentiekader van onze jongeren te vergroten en om hun blik te verruimen op de diversiteit die onze samenleving rijk is.

85% van de jongeren geeft aan verkeerd of niet te zijn ingelicht over LGBT+. (Blank, Holla, Glijn, & Jong, 2020)

3.2.1 Deelconclusie

Jongeren komen in het onderwijs nog steeds vaak in contact met genderstereotypen. De leerkracht speelt hier onbewust een grote rol in. Maar ook de handboeken hebben een negatieve invloed. Ondanks een positieve evolutie, zijn er nog heel wat genderstereotypen opgenomen in de handboeken. Uitgebreide lessen over gender zijn niet te vinden. Jongeren nemen deze genderstereotypen onbewust op en worden dus zo in een bepaalde richting geduwd.

3.3 Wat zijn de gevolgen van deze genderstereotypen?

3.3.1 Impact op schoolse prestatie

Kinderen voelen de verwachtingen en ongelijkheden snel aan wat als gevolg kan hebben dat hun zelfvertrouwen en motivatie achteruitgaat. We hebben dan te maken met het mechanisme van de selffulfilling prophecy. Een vaak voorkomend en goedbedoeld compliment is: 'Wauw, jij kan mooi schrijven voor een jongen'. Maar je zegt eigenlijk met andere woorden dat jongens niet mooi kunnen schrijven en dat deze leerling een uitzondering is op de regel, dat dit dus niet je verwachting was. Jan, leraar Nederlands en Engels, vertelt dat hij een jongen in de klas had met veel interesse in de politiek. De jongen deed het heel goed op school, je kon zeggen dat hij een voorbeeldleerling was.

Op een gegeven moment kreeg hij vervelende commentaren van zijn klasgenoten: 'Je bent een strever en alleen meisjes zijn strevers!' Vanaf dat moment ging de jongen zich helemaal anders gedragen.

De voorbeeldleerling was verdwenen. Opdrachten werden niet meer gemaakt en de slechte punten stroomden binnen.

Klasgenoten hebben dus duidelijk ook een invloed. (2018)

3.3.2 Impact op studie- en beroepskeuze

Als we kijken naar de verschillende studierichtingen in ons onderwijs, kunnen we dankzij onderzoeken concluderen dat er een disproportionele verdeling is tussen jongens en meisjes in sommige richtingen met als gevolg dat de horizontale segregatie op de arbeidsmarkt groot is. Dit bewijst dat jongeren zich laten beïnvloeden door de genderstereotypen waarmee zij in aanraking komen. Jongeren moeten sterk in hun schoenen staan als ze willen afwijken van de heersende gendernormen op het vlak van studierichtingen.

Ze zullen veel vooroordelen te horen krijgen waartegen ze moeten vechten: je zal je alleen voelen in een klas vol jongens/meisjes, je zal het niet halen bij fysieke proeven bij bijvoorbeeld de brandweer of politie, het zal moeilijk zijn om een job te vinden als mannelijke kinderbegeleider, etc. (VRT, 2017)

Cijfers laten duidelijke verschillen zien in de studiekeuze.

Dit zijn cijfers die betrekking hebben op de tweede en derde graad van het algemeen secundair onderwijs. Zo zijn er slechts 425 van de 6000 leerlingen die de richting lichaamsverzorging doen, jongens. De andere 5575 leerlingen zijn meisjes.

Als we kijken naar de richting auto, doet zich het omgekeerde voor. Maar 49 van de 3049 leerlingen zijn meisjes.

De overige 3000 leerlingen zijn jongens.

We zien ook een groot verschil tussen jongens en meisjes in de richtingen bouw, personenzorg, koeling/warmte, hout, enz. (2019)

STUDIEGEBIED	J	M	T
Algemeen secundair onderwijs	50.109	65.700	115.809
Auto	3.000	49	3.049
Ballet	19	47	66
Beeldende kunsten	1.622	3.255	4.877
Bouw	2.885	274	3.159
Chemie	3.239	1.867	5.106
Decoratieve technieken	852	1.157	2.009
Fotografie	94	192	286
Grafische communicatie en media	1.849	500	2.349
Handel	18.585	13.785	32.370
Hout	6.832	201	7.033
Juwelen	58	13	71
Koeling en warmte	1.084	4	1.088
Land- en tuinbouw	3.663	2.252	5.915
Lichaamsverzorging	425	5.575	6.000
Maatschappelijke veiligheid	794	220	1.014
Maritieme opleidingen	175	8	183
Mechanica-elektriciteit	27.606	657	28.263
Mode	91	1.461	1.552
Muziekinstrumentenbouw	16	4	20
Optiek	11	11	22
Orthopedische technieken	5	13	18
Personenzorg	8.598	34.536	43.134
Podiumkunsten	521	1.086	1.607
Sport	7.157	2.714	9.871
Tandtechnieken	16	29	45
Textiel	68	17	85
Toerisme	876	1.431	2.307
Voeding	3.045	1.858	4.903
Niet ingedeeld in studiegebieden (1)	59	89	148
Totaal	143.354	139.005	282.359

(1) 7de naambos leerjaar toe.

Figure 5: schoolbevolking voltijds gewoon secundair onderwijs naar studiegebied

De effecten van genderstereotypen zijn niet alleen zichtbaar in de horizontale segregatie, maar ook in de verticale segregatie op de arbeidsmarkt. We zien meer mannen in leidinggevende functies dan vrouwen.

In Nederland is slechts 25% van de wetgevers, hoge ambtenaren en managers een vrouw en het aantal vrouwelijke professoren op universiteiten telt in 2019 maar 23%. Het is ook opvallend dat mannen die een carrière hebben gekozen in een stereotiep vrouwelijk beroep, sneller gepromoot worden dan vrouwen. Zo tonen cijfers aan dat in 2019 42% van de directie in het basisonderwijs mannen zijn, terwijl 85% van de leerkrachten vrouw is.

Door de onbewuste genderstereotypering ondervinden vrouwen dus meer moeilijkheden om gepromoot te worden dan mannen. Er wordt immers verwacht dat vrouwen zich terughoudend opstellen. Het logische gevolg hiervan is dan ook dat vrouwen gemiddeld minder verdienen dan mannen. Dit wordt ook wel de ongecorrigeerde loonkloof genoemd. Als vrouwen zich conformeren aan de verwachtingen, worden ze niet gezien en als ze tegen de verwachtingen opboksen en hierin slagen, worden ze als te assertief of gemeen bestempeld. (Blank, Holla, Glijn, & Jong, 2020) (Maele, Michalek, Engels, Laevers, Lombaert, & Houtte, 2015) (Kuyper, 2015)

Een bekend voorbeeld van een vrouw die hier wel in geslaagd is, is Kamala Harris. Zij mag zichzelf sinds 20 januari 2021 de eerste vrouwelijke vicepresident noemen van de VS. (Maaren, 2021)

3.3.3 Impact op het welbevinden

De gevolgen van genderstereotypering zijn niet alleen merkbaar in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, maar gender-non-conform gedrag vertonen kan ook lijden tot uitsluiting, kritiek of zelfs geweld.

Aan 10-13-jarigen werd, voor een JOP-onderzoek in 2018 dat verschillende aspecten van een genderidentiteit bij jongeren wilde meten, gevraagd welke druk zij hadden om gendernaleving na te leven en in hoeverre ze ontevreden waren met het behoren tot hun categorie vanwege de bijhorende verwachtingen.

Het onderzoek toont als eerste aan dat de druk tot genderconformiteit hoger ervaren wordt door jongens dan door meisjes, zowel vanuit zichzelf als vanuit de omgeving. Een persoon die geen genderstereotiep gedrag vertoont, wordt door jongens meer als 'raar' bevonden dan door meisjes. Jongens hechten namelijk meer belang aan hun status en zijn bang deze status te verliezen als zij zouden toegeven aan de als 'vrouwelijke' beschouwde kenmerken of gedragingen.

Een tweede vaststelling uit het onderzoek is dat seksistische houdingen en uitspraken sneller door jongens dan door meisjes geaccepteerd worden. Doordat de ontwikkeling van de gender versnelt vanaf ongeveer 10 jaar moet er, vooral bij jongens, opgelet worden.

De manier waarop er naar hen gekeken wordt, begint vanaf die leeftijd belangrijk te worden. Vooral appreciatie en acceptatie van vrienden is voor hen belangrijk, ze willen zich gedragen zoals van hen verwacht wordt.

Het gaat dan met name over jongens uit tso, bso, dbso en buso, omdat binnen dit aanbod veel genderstereotiep gewerkt wordt. Ook beweren verschillende auteurs dat jongeren die zich in een minder gunstige sociale positie bevinden, meer nadruk leggen op typische mannelijke en vrouwelijke kenmerken als compensatie voor een waargenomen gebrek aan sociaal prestige. (Mastari, Spruyt, & Siongers, 2020)

Uit informele gesprekken met non-conforme jongeren, blijkt dat zij het meest bang zijn van de negatieve reacties uit hun omgeving. Jammer genoeg zijn deze angsten terecht. Jongens met armbandjes, meisjes die kort haar hebben, jongens die van dansen houden, etc. worden op school buitengesloten, uitgescholden, gepest of zelfs benaderd met fysiek geweld. Dit begint vaak al op heel vroege leeftijd. (Thienen, 2013)

Het is de harde realiteit dat we tot op de dag van vandaag nog steeds schrijnende artikels zien verschijnen in kranten over het feit dat er geweld gebruikt wordt tegenover bijvoorbeeld homoseksuele personen. Zo kregen we in maart 2021 te horen dat een homoseksuele man, David, vermoord werd door een groepje jongeren. (Hiroux, 2021) Jongeren moeten dus zeer sterk in hun schoenen staan, willen ze hun echte identiteit aan de buitenwereld laten zien.

Als een kind genoeg zelfvertrouwen heeft, zal het waarschijnlijk zijn gevoelens komen uiten bij een leerkracht of een ander vertrouwenspersoon, maar de meerderheid zal dit niet doen uit angst. Het gevolg is dat hun zelfvertrouwen omlaag gaat en ze zich dus niet meer goed gaan voelen. Dit zal ook negatieve gevolgen hebben op de schoolprestaties. Het kind komt eigenlijk in een neerwaartse spiraal terecht. (Blank, Holla, Glijn, & Jong, 2020)

Je moet dus als leerkracht alert zijn voor veranderingen in het gedrag of emoties, verminderde eetlust, verminderde prestatie, problemen op school of in het ergste geval depressieve gedachten. Een kind dat met dit probleem worstelt, voelt zich eenzaam en verward. Het kind heeft namelijk in de meeste gevallen niemand om zich aan te spiegelen. In 2013 werd er aan 11 tot 16 jarige leerlingen gevraagd hoe gelukkig zij zijn. Uit die bevraging is gebleken dat LHB-leerlingen hun leven negatiever scoren dan heteroseksuele leerlingen. Maar ook als we kijken naar de psychische of gedragsproblemen, zien we dat LHB-leerlingen hier vaker mee in aanraking komen. (Kuyper, 2015)

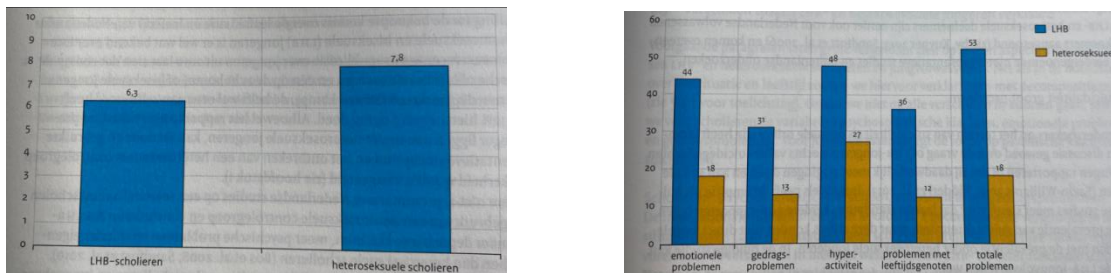

Figure 6: Grafieken met de resultaten

Belgische studies in 2016 tonen aan dat LGBTI-persoonen opvallend vaker worstelen met zelfmoordgedachten en ook vaker zelfmoordpogingen ondernemen in vergelijking met personen die zich wel kunnen conformeren aan 'de norm' zoals bijvoorbeeld cisgenderpersonen. Zo heeft 62% van alle LGBTI-persoonen ooit wel eens zelfmoordgedachten gehad en 22% heeft dan ook daadwerkelijk een zelfmoordpoging ondernomen. (Bakri, 2016)

Uiteraard is elk kind en elke situatie verschillend, maar als je opmerkt dat een kind worstelt met zijn of haar identiteit, kan je er best een hulpverlener zoals een kinderpsycholoog bij betrekken. Een leerkracht moet alert zijn en direct ingrijpen als een kind met een atypische genderidentiteit gepest wordt of seksistische opmerkingen toegeworpen krijgt. (Gendervonk, 2019)

3.3.4 Deelconclusie

Leerkrachten sturen hun leerlingen onbewust in genderstereotiepe richtingen wat ervoor zorgt dat zowel de horizontale als verticale segregatie groot is op onze arbeidsmarkt. De druk tot genderconformiteit ligt door de genderstereotypen hoog bij jongeren, vooral bij jongens. Jongeren durven niet te zijn wie ze echt zijn, bang om niet geaccepteerd te worden. De meerderheid heeft dan ook niet het zelfvertrouwen om zijn/haar gevoelens te uiten en loopt dus ongelukkig rond. Je moet als leerkracht alert zijn voor verschillende signalen en tijdig hulp inschakelen.

3.4 Welke insteken moet een genderneutraal lespakket bevatten?

3.4.1 Verdiep je in het thema

Het is belangrijk dat je jezelf goed informeert over het thema. Je kan terecht bij verschillende websites om meer informatie te verkrijgen. Enkele interessante sites zijn: www.rosavzw.be, www.amazone.be, www.cavaria.be en www.genderklik.be. Als je genoeg kennis hebt verworven, moet je als leerkracht goed nadenken over welke boodschap je met de activiteiten wilt meegeven.

Zo moeten leerlingen allereerst inzicht verwerven in een aantal begrippen zoals gender, sekse, genderidentiteit, seksuele geaardheid, etc. Ook is het handig om op voorhand te weten hoe genderstereotiep je leerlingen denken.

Je kan een enquête laten rondgaan bij de leerlingen waarbij er kenmerken gepresenteerd worden en zij moeten aanduiden of zij dit eerder als een mannelijke, vrouwelijke of neutrale eigenschap zien.

Als tweede moet de nadruk gelegd worden op het feit dat we genderstereotypen overall in onze maatschappij tegenkomen, vooral in reclame, in games en in series. De activiteiten moeten de leerlingen laten inzien dat deze stereotypen een invloed hebben op ieder van ons. Een bijkomende vraag waarover nagedacht moet worden is: hoe kan je jezelf beschermen tegen de invloeden van deze genderstereotypen?

Als derde kunnen de nadelen van genderstereotypen aangehaald worden zodat de leerlingen de negatieve impact kunnen herkennen en begrijpen.

Als laatste kan je met een paar activiteiten nog aandacht besteden aan wat er nodig is om die genderstereotypen te beperken en wat de leerlingen zelf kunnen doen om voor meer gendergelijkheid te zorgen. Eventueel kan er samen met de leerlingen een strategie ontwikkeld worden. (2014) (Jouhannet, 2022)

3.4.2 Zorg voor een veilig klasklimaat

Vooraleer je les kan geven over gender, is het belangrijk dat de leerlingen voelen dat ze zich in een veilig klimaat bevinden, want alleen dan zullen ze open over deze thema's durven praten. Het is noodzakelijk een goede groeps sfeer en een veilig klimaat te stimuleren in de klas. Het gevolg is dat de leerlingen meer respect voor elkaar zullen krijgen. Om dat veilige klimaat te garanderen, worden er best afspraken met de klas gemaakt zoals: je bewaakt je eigen grenzen, je lacht elkaar niet uit, je laat elkaar uitpraten en je respecteert elkaars mening.

Ook is het belangrijk dat leerlingen die dat wensen, anoniem een vraag kunnen stellen. Er kan een doos in de klas gezet worden waar leerlingen hun vragen in kunnen stoppen. (gendi, 2021)

3.4.3 Exploreer in de diepte en reflecteer

Exploratie in de diepte wil zeggen dat leerlingen een bepaalde identiteit gaan kiezen die ze verder willen exploreren. Om dit te vergemakkelijken kunnen er rolmodellen gebruikt worden. (Leraar24, 2018) Er zijn tegenwoordig veel mogelijkheden om via sociale media op een positieve manier in aanraking te komen met die rolmodellen. Ik denk bijvoorbeeld aan: TikTok, Instagram, YouTube of Facebook.

Vlaamse zangeres, actrice en presentatrice Pommelen Thijs, bracht in april 2022 haar nieuwe single 'ongewoon' uit. Een paar dagen later verscheen ook de videoclip op YouTube waarin duidelijk gemaakt werd dat de tekst van het liedje niet over een jongen gaat, maar over een meisje. Dit maakt ze duidelijk door met een meisje te kussen. Via de videoclip wilde ze aan de buitenwereld bekend maken dat ze zowel op jongens als op meisjes verliefd kan worden.

Demi Lovato, een Amerikaanse singer-songwriter en actrice, identificeert zich als non-binair. Dit betekent dat zij aangesproken wenst te worden met 'die' en 'hun' in plaats van 'zij' en 'haar'. Zij voelt zich geen man en geen vrouw. Demi plaatste in 2021 een video op haar instagrampagina waarin zij aan haar volgers haar nieuw en kort kapsel toonde. Naar eigen zeggen deed ze dit om de normen rond gender en seksualiteit te doorbreken.

Ook Nikkie de Jager, beter bekend als Nikkie Tutorials, onthulde in 2020 in een video op YouTube dat ze transgender is. 'Ik ben in het verkeerde lichaam geboren. Het betekent dat ik transgender ben. Het is eng om dit te filmen, maar het voelt zo bevrijdend', zegt ze in de video.

Nikkie is ervan overtuigd dat zo'n filmpjes een grote steun kunnen bieden aan jongeren die ook worstelen met hun genderidentiteit en zegt dan ook dat ze kleine Nikkies over de hele wereld met haar boodschap wilt inspireren. Volgens haar moeten we elkaar accepteren en respecteren, maar vooral naar elkaar luisteren en elkaar begrijpen. (mtm, 2020)

Een vierde voorbeeld is P!nk, een Amerikaanse zangeres en actrice. Zij hield in 2017 op de VMA's een krachtige en inspirerende speech over zelfacceptatie gericht aan haar dochter, Willow, die thuiskwam met de boodschap dat ze vindt dat ze op een jongen lijkt en dat ze lelijk is. Ik kwam deze video tegen op TikTok. P!nk maakte voor haar dochter een PowerPointpresentatie met allerlei artiesten die hun droom zijn nagegaan ongeacht wat mensen van hen zeiden of dachten. Daaropvolgend vertelt ze dat mensen haar ook 'man' noemen door haar korte haarkapsel. 'Zie jij mij mijn haar veranderen? Zie jij mij mijzelf anders voordoen dan ik ben voor anderen? Nee, maar ik laat wel zalen over de hele wereld vollopen. Lieve schat, wij veranderen niet', zegt ze tijdens haar speech. Met deze speech wilde P!nk mensen inspireren om zichzelf te zijn en te blijven, ongeacht wat de rest van de wereld zegt want wie zijn anderen om te zeggen dat jij niet aan de 'norm' voldoet?

De misschien wel meest besproken persoon op sociale media die het 'hokjesdenken' probeert te doorbreken, is de superster Harry Styles. Harry schitterde in 2020 in een prachtige jurk op de cover van Vogue.

Figure 7: Harry Styles op de cover van Vogue in 2020

Niet alleen rolmodellen, maar ook boeken en liedjes kunnen gebruikt worden om een gesprek rond gender te starten met kinderen. Zo is het boek 'Confettiregen' van Splinter Chabot een prachtig boek dat het ontroerende verhaal vertelt over Wobie. Je leest mee hoe hij erachter komt dat hij 'anders' is dan anderen en hoe hij bijgevolg worstelt met zijn eigen identiteit. Maar ook het prentenboek 'het lammetje dat een varken is' en de boekenreeks van Janneke Schotveld genaamd 'de dappere ridster' zijn exemplaren die gebruikt kunnen worden. Verder kan je in het boek 'coming out' lezen hoe verschillende mensen hun verhaal vertellen over hun coming-out. In 2016 bracht K3 een liedje uit genaamd 'Prinsesje en superman'. De populaire meidengroep zingt over het hokjesdenken. Een aantal mooie zinnen uit het lied zijn: 'Waarom mag een jongen nooit prinsje zijn? Waarom mag een meisje nooit superman zijn? Soms houden prinsesjes van prinsesjes. Hier bij ons mag iedereen zijn wie ze zijn.'

Bij **reflectieve exploratie** gaat het erover dat kinderen moeten terugkijken naar welke persoon ze in het verleden waren en nadenken over welke persoon ze in de toekomst zouden willen zijn. (Leraar24, 2018)

3.4.4 Wees alert voor genderstereotypen in alle lessen

Uiteraard is het ook belangrijk om in het hele curriculum genderstereotypen te vermijden en niet alleen in de lessen/activiteiten die uitgewerkt zullen worden. Genderstereotypen zijn tegenwoordig zo ingebakken in ons hoofd dat het bijna nodig is om onszelf te her-programmeren, zeker als leerkracht. Je moet jezelf bewust zijn van je eigen genderstereotiepe gedachten en reacties en hier dan ook verandering in proberen te brengen zodat je jongens en meisjes gelijk behandelt in de klas. Zoals eerder vermeld is de media een grote boosdoener. Leerlingen komen tegenwoordig op allerlei manieren meer en meer in contact met sociale media. Wijs je leerlingen dus ook op hun eigen genderstereotiepe uitspraken of gedragingen.

Daarnaast kan je in vrijwel elk vak op school genderstereotypen naar voren laten komen. Ik denk dan vooral aan het vak 'wereldoriëntatie': de verhouding m/v in de huidige politiek; er zijn volkeren waar mannen zorgen voor de kinderen; de rol van vrouwen in het oude Egypte was verassend groot; etc. (2014)

Bij **exploratie in de breedte** worden kinderen gestimuleerd om hun interesses en talenten allereerst te ontdekken en daarna te ontwikkelen. Leraren kunnen jongeren, door de leerervaringen die ze hen bieden, laten kennismaken met nieuwe identiteitsposities en op die manier deuren openen naar werelden die ze nog niet hebben ontdekt. Leerkrachten kunnen hierbij leerlingen laten weten dat labelen een gevaarlijk proces is. Mensen worden dan door een bepaalde bril bekeken, waardoor hun de kans wordt ontnomen om te tonen wie ze echt zijn.

Het is belangrijk dat er aan jongeren duidelijk gemaakt wordt dat ze bij het maken van hun keuzes moeten kijken naar hun talenten.

Talenten kunnen namelijk niet exclusief gekoppeld worden aan een bepaald geslacht. (gendi, 2021) (Leraar24, 2018)

3.4.5 Deelconclusie

Vooraleer er gepraat kan worden in de klas over dit onderwerp, zijn er drie aspecten belangrijk: je moet een veilige sfeer creëren, je moet jezelf goed informeren en je moet de voorkennis van de leerlingen weten. Er zijn talloze rolmodellen en middelen om te gebruiken als introductie voor een gesprek. Jongeren komen hiermee in aanraking op bijvoorbeeld sociale media en zien dus dat (on)bekende mensen zijn wie ze zijn, ongeacht wat de wereld van hen denkt. Dit zal de drempel voor jongeren verlagen om hetzelfde te doen. Tijdens de activiteiten moet de nadruk gelegd worden op de bewustwording. Waar zie ik genderstereotypen? Hoe kan ik mezelf ertegen beschermen? Wat zijn de nadelen van genderstereotypen? etc.

4 Ontwerpen

Uit mijn onderzoek blijkt dat er in het onderwijs heel wat genderstereotypen zitten. Kinderen en jongeren worden hierdoor onbewust in bepaalde richtingen geduwd. Sommige kinderen kunnen niet zijn wie ze willen zijn, bang om niet geaccepteerd te worden door de maatschappij omdat zij niet aan 'de norm' voldoen. Ik ben in vrijwel elke lagere school waar ik stage heb gelopen, in contact gekomen met een leerling die worstelt met zijn identiteit en hiervoor niet durft uit te komen.

In de eindtermen van het lager onderwijs is diversiteit opgenomen.

Vaak gaan lessen die gekoppeld zijn aan die eindtermen over etnische afkomst, handicap, vluchtelingen, etc. Af en toe kom je in methodes en handleidingen enkele beperkte insteken rond gender tegen. Op het internet zijn wel enkele activiteiten en werkvormen te vinden die gebruikt kunnen worden in de klas. Zo is 'Genderklik voor jongens' een interessante website waar lesmateriaal te vinden is. Als je als leerkracht dit materiaal afstemt op jouw klasgroep, heb je heel leerrijke en speelse activiteiten om met de leerlingen aan de slag te gaan. Volledig uitgewerkte lessen met duidelijke handleidingen, zijn niet echt te vinden. Voor het secundair onderwijs is het aanbod groter, maar voor de lagere scholen is het aanbod dus zeer beperkt.

Als leerkrachten lager onderwijs alleen de methodes volgen, blijft het onderwerp dus in de doofpot. Met andere woorden: de leerlingen worden niet geïnformeerd over het thema en er wordt niet over gepraat wat ervoor zorgt dat het thema een taboe blijft.

4.1 Omschrijving van het ontwerp

Ik heb ervoor gekozen om op klasniveau te werken. Mijn ontwerp bestaat uit twee lessen. Elke les bestaat uit een werkbundel voor de leerlingen en een handleiding voor de leerkracht. Per les voorzien we ongeveer 2,5 uren voor de uitvoering. Om de leerlingen mee te nemen in de 'genderwereld' en om het thema een beetje luchtig te maken, heb ik een monstertje ontworpen. Naar aanleiding van de PAARS-campagne die opriep om op de internationale dag tegen homo- en transfobie paars te dragen, heb ik het monstertje een paarse kleur gegeven. Het monstertje heet Gendri en zal tussen de activiteiten door een paar weetjes vertellen, meestal gelinkt aan de actualiteit.

De eerste les heeft als titel 'De macht van genderstereotypen'. Tijdens deze les wordt er gepraat over wat genderstereotypen zijn, waar we ze terugvinden, hoe de leerlingen erover denken, wat de gevolgen zijn van genderstereotypen en wat we kunnen doen om onszelf ertegen te beschermen.

In de tweede les 'Gender?' wordt het begrip *gender* helemaal uit de doeken gedaan. De leerlingen leren wat het verschil is tussen het biologisch geslacht en het sociaal geslacht, maar ook wat de aspecten van gender zijn. Zo wordt er gesproken over: genderidentiteit, seksuele geaardheid en genderexpressie. Ook hier zijn er zodanig activiteiten gekozen dat er een gesprek / discussie op gang kan komen. Stellingen, filmpjes, bekende personen, artikels, casussen, etc. zullen helpen om dit mogelijk te maken.

De bundels kunnen apart gebruikt worden aangezien de focus op andere aspecten ligt, maar je kan ze ook allebei inzetten.

Als je beide bundels gebruikt, moet je rekening houden met het feit dat de leerlingen bij de tweede bundel meer voorkennis zullen hebben met als gevolg dat zij waarschijnlijk meer sociaal wenselijk zullen antwoorden.

Door bewust activiteiten met de leerlingen uit te voeren, zullen de leerlingen beseffen dat de maatschappij hen in hokjes plaatst, maar dat ze daar niet in hoeven te blijven zitten.

In dergelijke activiteiten is het belangrijk dat er voldoende en duidelijke uitleg gegeven wordt over de verschillende begrippen, dat er rolmodellen bij betrokken worden en dat er op voorhand heldere afspraken gemaakt worden zodat er een veilige omgeving gecreëerd wordt waar de leerlingen open kunnen praten.

4.2 Ontwerpeisen

Om de lessen vorm te geven, moet er rekening gehouden worden met de volgende ontwerpeisen:

- De verschillende begrippen op niveau van de doelgroep vertalen.
- Activiteitsaanbod aanreiken waarbij er wordt gefocust op bewustwording, gevolgen en impact van genderstereotypen.
- Inzet op inleving en beleving via bekende rolmodellen, artikels, stellingen, etc.
- Aandacht voor duidelijke uitleg en argumentatie tijdens de onderwijsleergesprekken.

De volledige versie van het ontwikkelde product is bijgevoegd in bijlage. Het betreft een ingevulde versie van de leerlingenbundels. Uiteraard zijn enkel de antwoorden waar geen eigen mening gevraagd wordt, toegevoegd.

4.3 Try-out

Ik heb beide lessen mogen uittesten in het 6^e leerjaar. Vooraleer ik begon met de les, heb ik duidelijke afspraken gemaakt. De leerlingen werden enthousiast toen ik hen vertelde waar we het de komende lessen over zouden hebben, ze vonden het helemaal niet raar of gek. Ik merkte dat ze er al veel over hadden gehoord en gelezen, maar dat ze zeker niet alles konden plaatsen. Vooral de app 'TikTok' is populair bij deze doelgroep en op deze app circuleren veel filmpjes over gender. Dat bewees nogmaals dat het thema actueel is en leeft bij deze doelgroep.

De try-out wekte soms wat emoties op. Nadat ik het eerste deel van de les 'Gender?' had gegeven, kwam er een meisje met tranen in haar ogen naar mij toe en bedankte mij. Zij nam mij in vertrouwen en vertelde dat ze biseksueel was. Ze zat er al een tijdje mee en durfde het niet aan haar vrienden en klasgenoten te vertellen. Op vraag van het meisje hebben we dit de volgende les samen aan de klas verteld. De leerlingen reageerde hier positief op. Ik ben me er wel van bewust dat de seksuele aantrekkingskracht op deze leeftijd nog in volle ontwikkeling is en nog alle kanten uit kan.

De try-out is over het algemeen goed verlopen, maar toch merkte ik dat er een paar aanpassingen nodig waren. Allereerst heb ik met mijn externe partner nagedacht over de volgorde van de bundels. Aangezien de begrippen uitgelegd worden in de bundel 'Gender?', had ik deze bundel als nummer 1 beschouwd.

Op vraag van de externe partner hebben we de volgorde omgewisseld om het veilig te houden en te kijken hoe de leerlingen zouden reageren op het thema. De leerlingen hadden dus geen voorkennis toen we aan de bundel 'De macht van genderstereotypen' begonnen wat ervoor gezorgd heeft dat er spontane reacties kwamen en niet sociaal wenselijk werd geantwoord. Hierdoor zag ik af en toe wat geschrokken gezichtjes.

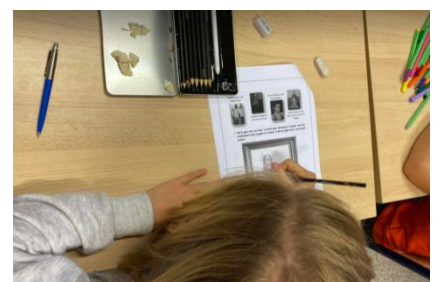
De meesten waren zichzelf er absoluut niet bewust van dat ze zo genderstereotiep dachten en dat genderstereotypen daadwerkelijk overal in onze maatschappij ingebakken zitten. Hoe verder we in de bundel geraakten, hoe meer ze hun antwoorden gingen afwegen en zeiden wat ik wou horen.

Om dit in de toekomst te vermijden, heb ik geschoven met de oefeningen. De oefeningen waar spontane reacties nodig waren om tot een bepaald besef te komen, heb ik volledig naar voren gehaald.

Ten tweede merkte ik dat ik niet toekwam met de tijd die ik voorzien had. Tijdens het invullen van de bundeltjes, kwamen er verschillende meningen naar boven waardoor er discussies ontstonden. De leerlingen bleven respectvol en konden elkaar zelfs overtuigen van hun meningen. Mijn rol was hier beperkt tot gespreksleider. Ik heb enkel de structuur van het gesprek bewaard, maar de input kwam grotendeels van de leerlingen. Door de uitgebreide interactie, heb ik niet alle activiteiten in de bundel kunnen uitvoeren. Ik heb de timing in de handleiding dan ook aangepast.

Tot slot heb ik de foto van Lady Gaga vervangen door Pommeliën Thijs, bekend van de Vlaamse jeugdserie 'LikeMe'. Enkele weken geleden verscheen er op sociale media dat Pommeliën op zowel jongens als meisjes valt. Ik heb dan besloten om Lady Gaga, die niet meteen door iedereen herkend werd, te vervangen door Pommeliën. Dit maakt het een stuk actueler. Voor de rest werden alle bekende mensen herkend.

Zowel de leerlingen als ikzelf waren heel enthousiast tijdens de lessen. Ik stond in het zesde leerjaar bekend als de 'genderjuf' en de leerlingen vertelde met trots aan de andere zesdejaars waarover ze geleerd hadden. De positieve reacties, de openheid, het respect naar elkaar toe, de warme gesprekken, etc. gaven mij de bevestiging dat hetgeen ik ontworpen heb, relevant is en anderen kan inspireren.

5 Conclusie/discussie

Mijn onderzoeksvraag luidt als volgt: 'Hoe kunnen leerkrachten leerlingen van het zesde leerjaar bewust maken van de genderstereotypen die leven in onze Westerse maatschappij zodat de druk tot genderconformiteit verlaagd wordt?'

Ik heb de problematiek eerst gronding onderzocht aan de hand van enkele bronnen. Daaruit blijkt dat jongeren continu in aanraking komen met genderstereotypen. Onze samenleving zit er vol mee. Ook ouders, vrienden en leerkrachten spelen een grote rol. Door de hoeveelheid genderstereotypen waarmee jongeren in aanraking komen, wordt er al snel een onderscheid gemaakt. Je behoort tot 'de norm' of niet. Jongeren die niet tot 'de norm' behoren, worden vaak niet geaccepteerd en zijn dus bang om zich te uiten waardoor ze in een neerwaartse spiraal terecht komen. Aangezien het thema heel actueel is en nog steeds een taboe is, gaven een aantal leerkrachten de noodzaak aan om het thema bespreekbaar te maken in de klas. Basisschool Oeterveld zocht daarom naar een lessenspakket dat op kindniveau informatie geeft over het thema, maar dat ook inspeelt op de bewustwording van de leerlingen omtrent genderstereotypen.

Uit verschillende bronnen is gebleken dat de druk tot genderconformiteit zeer hoog ligt bij jongeren en dat we het probleem ook in het onderwijs kunnen zoeken. Veel leerkrachten sturen hun leerlingen bewust of onbewust in bepaalde studierichtingen. Het gevolg hiervan is dat we een horizontale en verticale segregatie zien op de arbeidsmarkt.

Daarbij heeft het in stand houden of niet bespreekbaar maken van genderstereotypen in de klas een grote impact op het welbevinden. Uit meerdere bronnen is gebleken dat LGBT-personen ongelukkiger zijn en vaker zelfmoordgedachten hebben in vergelijking met cisgenders. Het is dus belangrijk dat leerkrachten alert zijn en het thema niet uit de weg gaan. Jongeren moeten immers sterk in hun schoenen staan, willen ze tegen de stroom ingaan.

Het aanbod lessen over gender voor de doelgroep is quasi onbestaande. Eindtermen rond diversiteit worden zelden vertaald naar insteken rond gender. Voor het lager onderwijs zijn er eindtermen te vinden rond diversiteit. Buiten de specifieke lessen van seksuele opvoeding, vinden we geen aanbod in de methodes rond gender. In deze boekjes blijft men veelal binnen de veilige context en legt men de nadruk op heteronormatieve waarden. De meeste methodes bevatten nog genderstereotypen al merken we de laatste jaren een positieve evolutie.

Ik kan concluderen dat als leerkrachten niet afwijken van de voorziene methodes, het thema niet expliciet aan bod komt.

Met mijn ontwerp denk ik deze hiaat op te kunnen vullen. Met mijn lessenspakket kunnen leerkrachten van het zesde leerjaar immers leerlingen informeren over het thema en kunnen ze leerlingen laten inzien dat ze door de maatschappij in hokjes geduwd worden, maar dat ze daar niet in hoeven te blijven zitten.

Er zijn veel rolmodellen in verwerkt zodat de leerlingen zich hieraan kunnen conformeren.

De try-out bevestigde dat leerlingen al heel wat opgevangen hadden over het thema, maar dat er toch nood is aan duiding.

De leerkrachten van basisschool Oeterveld en andere scholen kunnen nu aan de slag gaan met de bundeltjes om de bewustwording en het inzicht rond gender en genderstereotypen te verhogen. Op termijn heeft het welbevinden van de leerlingen hier hopelijk baat bij.

In een vervolgonderzoek zou de focus kunnen liggen op genderneutraal taalgebruik. Deze insteek verscheen laatst nog in de media: alle federale ambtenaren hebben een brochure gekregen over genderneutraal taalgebruik. Het advies en de tips moeten leiden tot een overheidscommunicatie waarmee iedereen zich kan identificeren.

6 Reflectie

Het schrijven van deze bachelorproef heeft mij in verschillende onderwijsrollen versterkt. Ik sta in deze reflectie stil bij mijn evolutie als rol als onderzoeker, inhoudelijk expert en lid van de samenleving.

Tot slot wordt uitgelegd hoe waardevol dit onderzoek voor mij was en is.

Het doorlopen van de verschillende fasen verliep over het algemeen goed.

De rol 'leerkracht als onderzoeker' was gedurende het hele onderzoeksproces nadrukkelijk aanwezig. Het systematisch en grondig doorlopen van de volledige onderzoeksproces, had ik voorheen nog nooit gedaan. De eerste fase, oriënteren, nam vrij veel tijd in beslag. Door de hoeveelheid aan informatie had ik moeite met tot een afbakening te komen en een gestructureerde probleemanalyse op te zetten. Na de gesprekken met mijn externe partner kon ik beter inschatten waar er precies nood aan was. Na een wat moeizamere oriëntatiefase, kwam ik vrij snel tot een onderzoeksdoel en een onderzoeksvraag.

Het thema 'gender' is vrij recent en er waren dus niet zo heel veel verschillende bronnen te vinden. Daarbovenop vond ik het ook moeilijk om tot de essentie te komen.

Tijdens het richten ben ik vrij snel tot een onderzoeksdoel en onderzoeksvraag gekomen aangezien mijn eigen ervaring en gesprekken met leerkrachten me duidelijk maakte waar er nood aan was.

De fase van het verzamelen verliep aanvankelijk wat aarzelend. Enerzijds zijn er wel bronnen te vinden over het thema, maar de meest actuele bevindingen zijn beperkt tot losse insteken. Deze actuele tendensen zijn vaak niet specifiek op het onderwijs gericht. Door het volgen van een vorming en het bekijken van enkele recente reportages, heb ik mijn literatuurstudie dan ook regelmatig moeten updaten. Ik heb dus nu zelf mogen ervaren dat een onderzoeksproces niet lineair, maar cyclisch is. Daarnaast had ik in deze fase ook regelmatig moeite met structureren. Na de nodige feedback kon ik hier wel zelfstandig mee aan de slag.

De ontwerpfase ging dan juist wel heel vlot aangezien ik mijn doel duidelijk voor ogen had. Hier kwam ik snel tot een afbakening en insteek voor de doelgroep.

Ik ben zeker ook gegroeid in de rol 'leerkracht als inhoudelijk expert'. Het thema heeft me altijd geïnteresseerd en ik was ook van enkele zaken en begrippen op de hoogte, maar dankzij dit onderzoek heb ik veel meer kennis over gender verworven via verschillende kanalen. Door deze kennis en informatie heb ik mijn product kunnen ontwerpen.

Ook mijn rol als lid van de samenleving werd geprikkeld. Ik was al heel open minded, maar nu nog meer. Ik zal kwesties inzake gender voortaan met een nog ruimere blik bekijken zonder vooroordelen. Ik hoop dat ik met dit onderzoek anderen bewust kan maken van de noodzaak van dit thema en er zo voor kan zorgen dat hun perspectief verandert of verruimt. Hoe minder genderstereotypen en vooroordelen er zijn, hoe meer mensen durven te laten zien wie ze echt zijn.

Deze bachelorproef heeft ervoor gezorgd dat ik me als toekomstige leerkracht sterk en capabel genoeg voel om het thema bespreekbaar te maken in de klas. Ik heb zelf ervaren uit de praktijk dat het nodig was om het thema bespreekbaar te maken en ik ben dan ook heel blij dat ik een lessenpakket heb kunnen ontwerpen. Ik hoop dat leerkrachten de bundels zullen gebruiken om het thema in de groep te gooien, maar ook dat ze zullen reflecteren op hun eigen functioneren in de klas en op het functioneren van de leerlingen om zo het welbevinden van de leerlingen te bevorderen.

7 Bibliografie

- (sd). Opgeroepen op 2022, van Rosa VZW: <https://rosavzw.be/nl/themas/gender/wat-is-gender>
- (sd). Opgeroepen op 2022, van Iedereen is anders: <https://iedereenisanders.nl/ontdekleer/gender/gender>
- (sd). Opgeroepen op 2022, van Transgender infopunt : <https://transgenderinfo.be/m/identiteit/genderontwikkeling/gendernonconformiteit/>
- (sd). Opgeroepen op 2022, van infoNu: <https://mens-en-samenleving.infoNu.nl/psychologie/76187-identiteitsontwikkeling-persoonlijke-en-sociale-identiteit.html>
- 'Meisjes kiezen niet voor wetenschappen door Barbie' opmerkelijk. (2015, september 05). *De Tijd*.
- PS-minister betreurt stereotypen in schoolboeken. (2015, september 01). *Nieuwsblad*.
- (2018, februari 01). Opgeroepen op 2022, van Leraar24: <https://www.leraar24.nl/419623/leraren-kunnen-leerlingen-helpen-hun-identiteit-te-ontwikkelen/>
- Laat de jongens het lekker zelf oplossen achtergrond. Waarom uw zoon het moeilijker heeft in de klas dan uw dochter. (2018, juli 20). *De Morgen*.
- (2019). Opgeroepen op 2022, van Gendervonk: <http://gendervonk.be/ouders/mijn-kind-steunen/>
- (2019). *Vlaams onderwijs in cijfers*. Brussel: An Verhaegen.
- (2021). Opgehaald van gendi: <https://www.gendi.nl/inspiration/veilig-lesgeven-over-relaties-seksualiteit/>
- (2022). Opgeroepen op 2022, van Lumi: <https://www.lumi.be/info/gender>
- Bakri, M. E. (2016). 62% van LGBT's overwoog zelfmoord. Tijd voor verandering. *Solidair*.
- Blank, M. d., Holla, S., Glijn, R., & Jong, E. d. (2020, juni). Opgeroepen op 2022, van atria: <https://s3-eu-central-1.amazonaws.com/atRIA-nl/wp-content/uploads/2020/07/20165207/Literatuurstudie-genderstereotypering.pdf>
- Consuegra, E., Declercq, S., & Halimi, M. (2017). *Gender op school, leidraad voor een genderinclusieve leeromgeving*. Politeia.
- Cools, S. (2018, september 05). 3+2? Ook meisjes weten het antwoord. *De Morgen*.
- Desmytere, W. (2022, februari 22). 'Lisa'-acteur is non-binair en verandert naam. *Nieuwsblad*, p. 1.

- Finoulst, M. (2022, 02 23). Als je kind 's morgens een meisje en 's avonds een jongen is Non-binaire personen: hoe ga je om met de q in lgbtqia+? *Knack*, p. 1.
- Groof, M. D., Vantieghem, W., Houtte, M. V., & Laevers, F. (2015). Opgeroepen op 2022, van Procrustus: <https://www.procrustes.be/assets/117>
- Hiroux, D. (2021, maart 13). David bloedde dood door messteek in zijn dij: "Familie wil dat daders streng gestraft worden". *Het laatste nieuws*.
- Kuyper, L. (2015). *Jongeren en seksuele oriëntatie*. Den Haag: Sociaal en cultureel planbureau.
- Maaren, K. V. (2021, januari 07). Opgeroepen op 2022, van JAN: <https://www.jan-magazine.nl/lifestyle/a34613983/kamala-harris-de-vrouw-vicepresident-amerika/>
- Maele, D. V., Michalek, N., Engels, N., Laevers, F., Lombaert, K., & Houtte, M. V. (2015). *Gender op school, meer dan een jongens-meisjes kwestie*. Tiel: LannooCampus.
- Mastari, L., Spruyt, B., & Siongers, J. (2020). Opgeroepen op 2022, van torvub: https://torvub.be/torwebdat/publications/t2020_20.pdf
- Meesters, J. (2015, september 02). "Seksistische clichés zijn hardnekkig". *Nieuwsblad*.
- Genderklik Voor Jongens. (2014). Genderklik voor jongens. Geraadpleegd op 13 april 2022, van <http://www.genderklikvoorjongens.be/>
- mtm. (2020, 01 13). Bekende beautyblogster onthult na chantage: "Ik ben transgender". *Nieuwsblad*.
- Thienen, J. V. (2013). *Meisjes zus jongens zo*. LannooCampus.
- Vancaeneghem, J. (2015, december 01). "Meisjes durven veel minder gokken". *Nieuwsblad*, p. 1.
- VRT (Regisseur). (2017). *pano: lieve jongens en stoere meisjes* [Film].
- VRT (Regisseur). (2022). *Sarah in Genderland* [Film].
- Mundo. (2012-2013). Brugge, West-Vlaanderen, België: Die Keure.
- Taalkanjers. (2019). Plantyn.
- Jouhannet, M. (Uitvoerend artiest). (2022, april 21). gender- en seksuele diversiteit in de klas. Hasselt, Limburg, België.

